

"Bu esnada, Mardin'e gelen iki talebeye tesadüf etti. Bunlardan birisi, Cemâleddin-i Efganî'ye mensup olup, diğeri tarikat-i Sünûsiye'den idi." İzah eder misiniz? Efgani'nin mason olduğu söyleniyor, bilgi verir misiniz?

Aşinalık ile müntesiplik farklı şeylerdir. Aşinalık, bir şey hakkında derin bilgi sahibi olmak iken, **müntesiplik** o şeye bağlanmak manasına gelir. Üstad Hazretleri bahsi geçen ekollere aşinalık etmiştir, ama onlara müntesip değildir.

Senusiler, Seyyid Muhammed bin Ali es-Senusi'nin 1837'de Afrika'da kurduğu büyük İslam tarikatı.

Seyyid Muhammed, 1787 yılında Cezayir'de çevrenin en asil ailesinin çocuğu olarak doğdu. Tahsilini Fas Üniversitesinde yaptı. Daha sonra genç yaşta Mekke'ye gitti. Hac dolayısıyla İslam dünyasının her tarafından gelmiş olan Müslümanlarla görüştü. Bu sırada Hicaz, bozuk itikat sahibi Vehhabilerin hakimiyeti altında bulunuyordu. Seyyid Muhammed, Müslümanların bu bozuk yola kaymamaları ve İslam memleketlerini içine düştükleri esaretin bataklığından kurtarmak için bir tarikat kurmaya karar verdi. Bu kararla 1848 yılında Cezayir'e döndü. O sırada Fransa, silah zoru ile Cezayir'e yerleşmek için harekete geçmişti. **Seyyid Muhammed, Derne civarında dağlık bir arazide Zaviye-i Beyza adını verdiği ilk tekkesini tesis etti.** Ateşli vazlarla kısa zamanda çevresinde geniş ilgi topladı. Her taraf Senusi tekkeleriyle doldu. Tarikate girenler evvela şahsi ahlak ve inançları bakımından en mükemmel seviyeye getirilir, sonra da aynı üstünlüğü etraflarına yaymak üzere faaliyete geçirilirlerdi.

Fakat Senusilik hareketinin hedefi yalnız Kuzey Afrika değil, bütün İslam dünyasıydı. Müslüman milletlerin sosyal, ekonomik ve kültürel seviyelerinde muazzam bir inkılap vücuda getirerek, İslam dünyasını uyandırıp, kalkındırmak ve birleştirmek istiyorlardı.

1895 yılında Seyyid Muhammed vefat edince, yerine oğlu **Muhammed Mehdi es-Senusi** geçti. Onun zamanında bütün sahra kontrol altına alındı. Kısa zamanda Güney ve Batı Afrika'da milyonlarca zencinin sistemli bir şekilde Müslüman olmasını sağladılar. Arabistan'a, Malezya'ya ve hatta Hindistan'a Senusilik hareketinin temsilcilerini dağıtarak İslam dünyası çapında bir uyanış sağlamaya çalıştılar. Senusi tarikatı âdeta bir devlet haline geldi.

Senusiye tarikatı teşkilatının çekirdeğini zaviyeler meydana getiriyordu. Senusi zaviyeleri yalnız talebelerin değil bütün yoksulların sığındığı ve kabul edildiği birer imarethaneydi. Çağbub'daki merkez zaviyede yüksek seviyede eğitim veren ve başka zaviyelerde görevlendirilecek olanları hazırlayan bir medrese vardı. **Burada**

sekiz bin yazmadan meydana gelen bir kütüphane de bulunuyordu. Senusi zaviyeleri ayrıca birer askeri üs vazifesi de görmekteydi. **Her Senusi bir silah ve binek hayvanına sahipti.** Zenginler ve emrinde işçi çalıştıranlar, yoksulları ve yanlarında çalışanları silahlandırmakla yükümlüydü. Zaviyelerde silah talimleri de yaptırılıyordu.

Seyyid Mehdi es-Senusi'nin bizzat kendisine has 50 tüfeği vardı. Bunların bakımını kendisi yapar, başka kimsenin bu işe müdahalesine razı olmazdı. Cuma gününü atıcılık ve binicilik eğitimine ayırmış olup, o gün bütün işleri tatil eder, müridlerinin her birinin, inşaatçılık, marangozluk, demircilik, dokumacılık, gazetecilik vb. işlerle meşgul olmalarını ve öğrenmelerini sağlamak ister, kendisi de bizzat çalışırdı.

Muhammed el-Mehdi'nin 1902'de vefatından sonra yerine Ahmed eş-Şerif es-Senusi geçti. **Ahmed es-Senusi,** Orta Afrika'yı işgal eden Fransızlara karşı yıllarca süren bir cihad hareketi başlattı. Modern silahlarla donatılmış Fransız askerlerine karşı çok büyük kahramanlıklar gösterdi. Ancak çok üstün güçler karşısında Orta Afrika'dan çekilmek zorunda kaldı (1909).

İtalya, Libya topraklarını işgale başlayınca, Ahmed es-Senusi bu defa da Türklerle birlikte İtalyanlara karşı harbe girdi. Bu savaş sırasında ilk kez yayınladığı beyannameleri **“El-Hükümetü's-Senusiyeti'l-Celile”** adıyla imzalamaya başladı. Böylece Senusiye hareketini ilk kez bir devlet olarak ilan etmiş bulunuyordu. Ancak Trablusgarb Harpleri, Türk subaylarında görülen particilik ve hizipcilik gibi fitne tohumları yüzünden başarıya ulaşamadı. Senusiye müridleri Türk askerlerinin gerilemeye mecbur olmasından sonra da memleketlerini dağlık mıntıkaya çekilerek azimle müdafaa ettiler. Bu mücadelelerde kuvvetleri düşman kuvvetine asla kıyaslanamayacak bir durumda olduğu halde çok büyük kahramanlıklar gösterdiler.

Birinci Dünya Savaşında İtalya müttefikleriyle harbe girince, Senusiler onun karşısında yer aldılar. 1915'te Mısır'ı işgal eden İngilizlere karşı giriştikleri savaşlar Senusilerin büyük kayıplar vermesine yol açtı. Birinci Dünya Savaşı sonlarına doğru Ahmed es-Senusi'nin Osmanlı Sultanı Mehmed Reşad Hanın isteği üzerine İstanbul'a gitmesi üzerine tarikatin fiili liderliğini Muhammed el-İdris üstlendi. Ancak 1917'de İtalya'nın Libya'yı ele geçirmesiyle Muhammed el-İdris onlarla antlaşmaya vardı. 1931'de Kufran'ın İtalyanlar tarafından işgalinden sonra Senusi iktidarı son buldu. Tarikat kapatıldı. Muhammed el-İdris **24 Aralık 1951**'de bağımsız Birleşik Libya Krallığının kralı ilan edildi. (bk. Libya)

(Kaynak: Rehber Ansiklopedisi)

Cemaleddin Efgani (1838-1897)

Cemaleddin Efganî, Kasım 1838'de Kabil yakınlarındaki Esadabad'da doğdu.

Efgani, ilk eğitimini önemli bir bilgiye ve ilme sahip olan babası Safder'den almıştır. Kabil'de; medrese tahsilini tamamladıktan sonra Hindistan'a gitmiş ve oradan da hac farızasını yerine getirmek üzere kutsal beldelere gitmiştir. Bu arada Necef ve Kerbala'da bir süre kalarak ders almış ve daha sonra da Kabil'e dönmüştür. Daha sonra Hindistan'a geçmiştir. Burada sömürgeci İngilizlere karşı halkı uyandırmak maksadıyla;

"Ey Müslümanlar! Siz insan değil de sinek olsaydınız vızıldınız İngilizlerin kulaklarını sağır ederdi! Ey Hintliler! Sizler su kaplumbağası olsaydınız İngiltere adasını yerinden söker denize batırırdınız!.."

demek suretiyle onları cesaretlendirmeye çalışmıştır.

Hindistan'dan Mısır'a geçmiş ve orada yaklaşık kırk gün kaldıktan sonra İstanbul'a gelmiştir (1870). İstanbul'a gelir gelmez önceden hakkında bilgi sahibi olunmuş olmalı ki, kısa bir süre içinde önemli görevlere getirilmek suretiyle özel alaka görmüştür. Başta sadrazam Ali Paşa olmak üzere, o zaman yönetimde olan Tanzimatçıların ileri gelenlerinden olan Fuat Paşa, Saffet Paşa, Münif Efendi ve Hoca Tahsin Efendi ile görüşerek yakın münasebet kurma imkanını bulmuştur. Aynı zamanda Meclis-i Maarif ve Encümen-i Daniş azalıklarına getirilmiştir.

Efgani, İstanbul'da aldığı resmi görevlerin dışında halka açık konferanslar vermeye başlamış, bir konfesansında peygamberlerle filozoflar arasında benzerlik kurması tepkilere yol açtığı gibi, şahsına karşı olanların da kıskırtmalarıyla tepkiler artmış ve konferanslarına son vermek zorunda kalmıştır. Dönemin Adliye nazırı olan **Cevdet Paşa**, Efganiyle görüştüğü gibi konuşma metnini de incelemiş ve daha sonraları Sultan Abdülhamid'e sunduğu raporunda yanlış anlaşılmanın söz konusu olduğunu belirterek Efgani'den yana tavır koymuştur. Bu yanlış anlaşılmada Efgani'nin yeterli olmayan Türkçesinin de etkisi olmuştur.

Efgani, kısa bir süre için 1871 yılında Mısır'a gittiyse de, Başvezir Riyad Paşa'nın girişimleriyle yakın alaka, maaş tahsisi ve talebelerinin çoğalmasının etkisiyle Kahire'de sekiz yıl kaldı. Mısır'da mason localarıyla girdiği ilişki ve bazı mason localarına üye olması tepkilere yol açmıştır. Diğer yandan devlet idarecilerini yanlış hareketlerinden dolayı eleştirmesi, İngilizlerin Mısır'daki faaliyetlerinden rahatsız olmaları ve bu rahatsızlıklarını yeni hidiv olan Tefvik Paşa'ya iletmelerinden sonra Mısır'dan ayrılmak zorunda kalmıştır (1879). Buradan ayrılırken büyük bir iz ve geride çok sayıda talebe bırakmıştır.

Efgani, Mısır'dan sonra sırasıyla Hindistan, Amerika ve İngiltere'yi dolaştıktan sonra 1883 yılında Paris'e geçerek Muhammed Abduh ile birlikte Urvetü'l-Vüska adlı Arapça bir gazete yayınlamaya başlamıştır. Müslümanların uyanmasını sağlamak,

doğunun sömürgecilikten kurtarılmasını gaye edinen bu ikili, fikirlerini gazete yoluyla yaymaya çalışmışlardır.

Efgani, gazetesinin kapanmasından sonra bir süre daha Paris'te kalmış ve İran Şahı Nasrüddin'in daveti üzerine bu ülkeye gitmiştir. Başlangıçta, İran yönetimiyle iyi ilişkiler kurmuş, halktan da yakın ilgi görerek etrafında talebeler biriktiyse de özel sohbetlerinde Şah'a, halkın yönetime daha fazla katılmasını tavsiye etmesi aralarının bozulmasına sebep olmuş, ardından kendini tehlikede hissedince buradan da ayrılmıştır. Bir süre sonra Şah'a suikast düzenlenip öldürülmesinden Efgani de sorumlu tutulmuştur. Bu sebeple İran, İstanbul'da bulunan Efgani'nin kendilerine teslim edilmesini isteyecek ancak, Sultan Abdülhamid onu iade etmeyecektir.

Efgani, İstanbul'da yerleşmek üzere Sultan Abdülhamid tarafından davet edilmiştir. İstanbul'a geldikten (1892) sonra iyi karşılanarak kendisine; Teşvikiye'de bir ev, araba ve maaş tahsis edilmiştir. Vefatına kadar İstanbul'da kalmış ve 1897'de burada vefat etmiştir. Maçka'daki şeyhler mezarlığına defnedilen Efgani'nin naaşı daha sonraları Afganistan Hükümetinin isteği üzerine bu ülkeye taşınmıştır (1944).

Fikirleri:

Yaşamış bulunduğu asrın en önemli özelliği; İslamiyetin ve Müslümanların bir bakıma topyekün bir hücumu uğraması, topraklarının bir bir istilaya uğrayıp Müslümanların da sömürge durumuna düşmeleridir. Bu itibarla Müslümanların bu işgallere karşı koyup sömürge olmaktan kurtulma fikrinin savunucuları arasında Efgani önemli bir yer almıştır. **İttihad-ı İslam** fikrinin yayılmasını sömürge politikasına aykırı bulan İngiltere, karşı tedbirlere başvurmuş, bu arada Efgani'yi de yakın takibe alarak faaliyet alanını daraltmaya çalışmıştır.

Efgani'nin Şii olduğunu ileri sürenler daha çok doğduğu yere dayanarak bu fikri ileri sürmüşler ancak, bu tezlerini Efgani'nin fikirleriyle teyid etmemişler veya edememişlerdir. Diğer yandan, en meşhur takipçisi olan Muhammed Abduh'tan istifade ederek yola çıkanlar O'nun samimi ve Sünni akideye sahip olduğu hükmüne varmışlardır. Bunların dışında Efgani'yi dinsizlik ve sapıklıkla itham edenler olmuş ama, bu iddialarının mesnedini gösterememişlerdir. Çünkü, yazdığı eserlerin önemli bir kısmını materyalist felsefenin reddi ve insanlığa verdiği zararı ortaya çıkarmaya çalışmıştır.

Efgani'ye göre insanlığın ilim, ahlak ve medeniyette yücelmesiyle beraber dünya ve ahiretteki saadetini kazanabilmesi şu esaslara bağlıdır:

- 1.** Doğru düşünme, gerçeği bulmada mani teşkil eden hurafelerden arınıp, İslamın tevhid ve tenzih ilkeleriyle hareket etmek.
- 2.** Fert ve toplum farkını gözetmeden, birilerine üstünlük vermeyip diğerlerinin de mükemmelliği (peygamberlik hariç her şeyi) yakalayabileceğine inanmak, ırk ve

sınıf üstünlüğü yerine akıl, ruh ve fazilet gibi erdemleri yerleştirmek.

3. İslamı diğer dinlerden ayıran en önemli özelliğinden olan ve çok değer verdiği bir esas olan; bilgileri sağlam delillere dayandırıp zan ve vehimlere meydan vermemek.

4. İstisnasız her toplumda eğitime özel önem vermek, bunu sağlamak için de her toplumun kendi alim ve müridini yetiştirebilmesine imkan sağlamak. Bu konuda, İslamiyetin farz kıldığı ilim öğrenme konusuna dikkat çeker. (*Hayreddin Karaman; Cemaleddin Efgani, TDV. İA. 10. C. s. 461*)

Efgani'ye göre içtihat kapısı açıktır. Siret, hadis, icma-kıyas hakkında bilgisi olup Arapça'yı bilenler içtihad yapabilirler. Ona göre Kur'an-ı Kerim'de, devlet yönetiminden, yöneticilerin görev ve sorumluluklarına, insani meselelerin yanında uzaydaki gök cisimlerinin arasındaki ilişkilere kadar pek çok şey hakkında açık veya kapalı bilgiler mevcuttur. Bunları doğru olarak anlayabilmek, aklın ve ilmin verilerine uymakla mümkündür.

Efgani'ye göre, Batılılar Şarklılardan daha zeki, daha kabiliyetli değiller.

Güç ve hakimiyetin sırlarını keşfeden Batılılar, Doğuluları esaretleri altına almışlardır. Batılılar, ülkelerinde okuyup ilerlemenin ve gücün sırlarını öğrenememiş Doğululardan, dejenere olmuşlardan istifade etmektedirler. **Müslümanların gerileme sebeplerini de şu şekilde tesbit etmiştir:**

1. Hilafetin saltanata dönüşmesi, dirayetsiz kişilerin halife olması.

2. Din ve milliyetin zayıflamasıyla birlikte halifelerin yabancıları devlet hizmetinde istihdam etmeleri.

3. IX. ve X. yüzyıllarda yayılan batını ve zındıkların safsataları.

4. Müslümanların heyecanlarını kıran ve hamlelerini durduran cebir inancının yayılması.

5. Hainler tarafından uydurma hadis ve israiliyatın dini kitaplara sokulması, temiz inançların kirletilmesi.

6. Eğitim ve öğretime gereken önemin verilmeyerek, hurafelere karşı koyacak seviyeye yükseltilememesi.

7. Doğuda Moğolların, Batıda ise Haçlıların saldırılarının sonucu meydana gelen yıkım ve tahribatlar.

8. Müslümanlar arasındaki birliğin zedelenmesi ve meydana gelen bölünmeler.

İttihad-ı İslam konusunda, halifelik, hac ve din bağı üzerinde önemle

durur. Din bağı İslam birliği için gerekli olduğu gibi milli kimliklerini muhafaza etmek isteyenler için de gereklidir. Din bağı kurulamadığı takdirde irki manadaki birliği kurmak da imkansızlaşır. Müslümanlar din bağına sımsıkı sarılıp birbirlerini gözetirken, başka din ve inanca sahip olanlara da saygılı olmalıdırlar. **İnananların manevi merkezi Mekke ve Medine'dir.**

Cemaleddin Efgani ve Bediüzzaman:

Bediüzzaman Hazretleri, Mardin'de Cemaleddin Efgani'nin "siyasette muktesit meslek"i ondan öğrendim (Beyanat ve Tenvirler, s. 105) dediği talebesiyle görüşüp fikirleri hakkında bilgi sahibi olmuş, İttihad-ı İslam'da seleflerini sayarken, Efgani'nin ismini de zikretmiştir. (bk. *Tarihçe-i Hayat*, s. 39, 59)

Efgani'nin önemle üzerinde durduğu milliyet konusuna Bediüzzaman Hazretleri de değinerek, milli kimliklerin korunmasında dinlerin rolüne değinmiştir.

Hilafet konusunda da benzer fikirleri taşırlar. Efgani, gerçek halifeliğin dört halife döneminde uygulandığını, halifelerin, akıl ve fazilet sahibi olup idari ehliyete sahip olmaları gerektiğini söyler. Bu makama en uygun olan şahsın getirilebilmesi için ümmetin katılımının sağlanması gerekir. Bediüzzaman Hazretleri, Hz. Hasan'ın (ra) altı aylık halifeliğini de hesaba katarak, bundan sonra halifeliğin mecrasının değiştiğini ifade eder. Bu ilk halifelerin bir bakıma reis-i cumhur olduklarına dikkat çeker.

"Hulefa-i Raşidîn hem halife, hem reis-i cumhur idiler. Sıdkîk-ı Ekber (r.a.) Aşere-i Mübeşşereye ve Sahabe-i Kirama elbette reis-i cumhur hükmünde idi. Fakat manasız isim ve resim değil, belki hakikat-ı adaleti ve hürriyet-i şer'iyeyi taşıyan mana-yı dindar cumhuriyetin reisleri idiler." (bk. *Beyanat ve Tenvirler*. s. 275)

Ellidokuz yıllık bir ömür boyunca bir çok faaliyetin içinde bulunup dünya çapında bir şöhrete ulaşan Efgani'nin görüşlerinden ve eserlerinden çok, yaşantısı tartışma konusu olmuş ve çok sert eleştirilere maruz kalmıştır. Kişiliği de önemli olmakla beraber hala fikirleri net olarak anlaşılmayı beklemektedir. Ama, İttihad-ı İslam konusunda fikir ve eylemlerinde samimi olduğu aşikardır.